

УДК 37.014.2

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-104-111

THE GENESIS OF MENTORING AS A HISTORICAL PHENOMENON

ГЕНЕЗА МЕНТОРСТВА ЯК ІСТОРИЧНОГО ЯВИЩА

Natalia ZAHAROVA,
Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

Наталія ЗАХАРОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент

zaharovanatalia@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-6929-7031>

*Berdiansk State Pedagogical
University,*

*Бердянський державний
педагогічний університет,*

✉ 4, Schmidt st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

✉ вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ,
Запорізька обл., 71100

Original manuscript received: May 25, 2022

Revised manuscript accepted: June 15, 2022

ABSTRACT

The article focuses on current trends in economic, political and social development, that generate multi-vector changes in value systems and all social groups, among which a special place is taken up for children and youth, whereas it is very difficult for them to acquire new knowledge and form the necessary competencies and activities without mentoring within the digitalized world.

The author of the article considers the historical aspects of the emergence of mentoring in the social and pedagogical spheres. The definition of the category and related definitions of mentoring on the basis of interpretations of Ukrainian and foreign scholars such as I. Sydorchuk, N. Havryliv, Z. Bondarenko, T. Bochkarova, I. Hychan, S. Ikonnikova, A. Reiman, J. Stockdale, L. Tillman etc are studied. It is established that in the times of Kyivan Rus' mentoring was reflected in folk art and written language, life and works of prominent Kyivan kings Volodymyr the Great, Yaroslav the Wise, Volodymyr Monomakh. Modern pedagogical practice appeals to the historical achievements of the Ukrainian people and passes on their experience to future generations.

It is determined that the historical achievements of the Ukrainian people are now translated into the Law of Ukraine «On General Secondary Education», which focuses on the introduction of a mentor for young professionals who during the first year of work must undergo a pedagogical internship with the support of an experienced teacher-mentor. It is established that today the education system of Ukraine continues to create a holistic system of scientific, methodological and mentoring support: open competitions, training of mentors through educational programs. The experience of training mentors within the programs «School of Mentors», «School 3.0» is analyzed. It is noted that the main tasks of training mentors are: support and development of leadership skills of specialists in terms of educational autonomy, the formation of a modern teacher who can accept the new challenges of the time.

Key words: *mentoring, mentor, education system, Regulations on mentoring.*

Вступ. Проголошена в Україні докорінна освітня реформа має відповісти на глобальні виклики сьогодення та забезпечити розвиток освіти в

умовах змін. Заклади освіти, бажаючи бути сучасними та відповідати потребам динамічного світу, повинні підготувати нову генерацію компетентних та конкурентоспроможних громадян, здатних до життя в динамічному суспільстві. Перехід усіх ланок освіти на компетентнісно орієнтовану модель спонукає до якісних змін у процесі безперервного професійного розвитку педагогів, які є вмотивованими, інформаційно-комунікативно грамотними, компетентними, здатними до професійної рефлексії, відкритими до змін та новацій нової української школи. А відтак, процес підготовки та професійного розвитку сучасного педагога вимагає суттєвих змін. Модель педагога – транслятора знань, інформації – вичерпала себе, на зміну їй приходить модель партнерства в закладах освіти, що успішно реалізується в багатьох країнах. Феномен партнерства, наставництва, менторства наблизить систему освіти України до нових якісних змін.

Узагальнений аналіз феномену «менторства» в педагогічній науковій літературі, підходів, видів, форм, моделей менторської підтримки, функцій, ролей представлено в дослідженнях: І. Сидорчук (менторство як ефективний інструмент професійної підготовки та професійного розвитку майбутнього фахівця, засіб забезпечення студентоцентрованого принципу навчання та постійного удосконалення); Н. Гаврилів (наставництво як інструмент сучасної освіти), З. Бондаренко (наставництво як технологія супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування), Т. Бочкарьова, І. Гичан, С. Іконнікова, В. Шепель (окремі аспекти педагогічного наставництва); А. Рейман (A. Reiman), Е. Стокдейл (J. Stockdale), Л. Тілман (L. Tillman) (наставництво як метод і спосіб адаптації молодого фахівця в професійній діяльності) та ін. [2; 9].

Отже, метою дослідження є розгляд історії виникнення менторства в суспільній та педагогічній практиці; сприяння розвитку сучасної української школи на засадах педагогіки партнерства.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети використано комплекс таких методів: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення – використовувалися для вивчення праць зарубіжних і вітчизняних науковців, інформації з офіційних сайтів); *конкретно-наукові*: (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініції основоположних понять).

Результати та дискусії. Однією з проблем сучасної освіти є мотивація молодих педагогів, залучення їх до професійної діяльності, поповнення шкіл фахівцями, забезпечення їх професійного росту. Сучасне суспільство пред'являє високі вимоги до підготовки фахівців, здатних не тільки якісно виконувати основний функціонал, але й здатних до проектування та реалізації індивідуальної траєкторії розвитку, які володіють сукупністю *soft skills*, є соціально мобільними. Одним із нововведень, закріплених у Законі України «Про повну загальну середню освіту» є *запровадження посади ментора* для молодих фахівців (вчителів, керівників). Відповідно до 23 статті Закону молоді вчителі протягом першого року роботи мають пройти педагогічну інтернатуру за підтримкою досвідченого працівника *педагога-наставника* [3].

У зв'язку з цим актуальним є навчання менторським програмам, зростає потреба підготовки викладачів, учителів, фахівців шкільної психологічної служби на засадах менторства, які володіють формами та методами ментора/наставника, здатних розроблювати індивідуальні освітні програми та фахово їх реалізовувати через супровід молоді команди.

У вересні 2017 року середня освіта в Україні почала докорінні зміни, утілення реформи «Нова українська школа», і найбільше це торкнулося саме працівників освіти: вчителів та освітніх управлінців. Їх ролі суттєво змінилися. Шкільні команди тепер на основі демократичних цінностей формують та реалізують стратегію розвитку закладу освіти на засадах педагогіки партнерства.

Сучасні процеси економічного, політичного та соціального розвитку породжують багатовекторні зміни ціннісних систем, усіх соціальних груп, серед яких особливе місце займають діти та молодь. У сучасному динамічному діджиталізованому світі засвоїти нові знання та сформувані необхідні компетентності, активності без менторства дуже складно. Тому феномен наставництва є однією із закономірностей цивілізованого світу.

Найбільш поширене трактування феномену «менторство» в науковій літературі дозволяє подати аналізоване поняття як модель передавання досвіду, де ментор виступає в ролі наставника, радника, створює можливості для розвитку та підтримки менш досвідченого колеги (підопічного), а менторинг як цілеспрямований процес передачі досвіду колегою стажеру або інтерну через модель «роби, як я» [9]. «Наставник» у тлумачних словниках частіше трактується як учитель, керівник, викладач, вихователь, інструктор, а також гуру, метр, пастир. У розгляді понять менторство, наставництво в наукових джерелах зустрічається збіг трактувань, але це не є кардинально протилежні значення. Узагальнено менторство, наставництво можна розуміти як «допомога одній людини іншій з метою досягнення значних змін у знаннях, роботі чи мисленні».

Проте, в такому трактуванні акцент зосереджується на односторонньому процесі: від ментора до підопічного. Стосунки ж між людьми незалежно від їх статусу, професії мають двосторонній характер. Існує й інший підхід, представники якого С. Йованова-Мітковська (S. Jovanova-Mitkovska), Б. Попеска (B. Popeska) та інші розглядають менторство як процес навчання і викладання, який ґрунтується на співпраці на користь обох рівних партнерів (студенти набувають практичного досвіду, ментор як результат співпраці – змінює стиль навчання, викладання, впроваджує інновації тощо).

Вважаємо, що особливістю менторства, що відрізняє його від наставництва, є принцип паритетності стосунків, рівності у взаємовідносинах та збагаченні обох учасників, співпраці на демократичних засадах. Відповідно до класифікації форм організації навчання менторство, швидше за все, можна віднести до індивідуальної, проте, на практиці допустимі й інші форми реалізації цього методу (колективно-групові, індивідуально-колективні). Характерною ознакою менторства є його орієнтація на довготривале опанування навичками в

процесі розвитку, кар'єри за допомогою поради та психологічної підтримки досвідченої в цій справі людини.

Феномен менторства зародився ще в первісному суспільстві, бо племена та родова діяльність були безальтернативною умовою виживання homo sapiens та формувалися в межах об'єктивних протиріч між колективними та індивідуальними потребами, можливостями. Аналізуючи наукові джерела з цієї теми, знаходимо згадування про наставництво як спосіб передачі знань, навичок, моделей життєдіяльності від більш досвідченої людини до менш досвідченої. Така тенденція зустрічається в історії розвитку різних культур від первісного суспільства до сучасного в таких його проявах, як ініціаторство, менторство, волонтерство, тьюторство, коучинг.

Розглянемо провідні дефініції цієї теми. Менторство (наставництво) започатковувалось практично в епоху первісного суспільства. У таких «школах джунглів» вивчалось значення наскальних малюнків, вирішення метафоричних завдань, запам'ятовування прислів'їв. Менторство виникло під час процесів відторгнення на тривалий термін дітей від батьків, сімейного виховання – так званої ініціації – і потребувало догляду за молодим поколінням. Під час ініціації наставники приділяли увагу формуванню традиційних знань, символічних установок. Від своїх наставників молодь отримувала не тільки нові знання, правила життя в соціумі, але й духовне виховання. З розвитком цивілізації розвиваються й способи наставництва.

У давньогрецькій міфології тема менторства часто зустрічається, тому що педагоги-наставники відігравали суттєву роль у вихованні людини. Заможні родини зверталися до послуг наставників з метою навчання дітей різним видам мистецтва. У сина Одіссея наставником був його друг Ментор, мудрий порадник.

У творах Гомера образ Ментора часто приймає Афіна Паллада, яка допомагає Одіссею примиритися з його народом та супроводжує його сина Телемаха в Пілос.

У міфологічного героя Ахіллеса було два наставники: Харон та Фенікс. Фенікс вчив його гарним манерам, медицині, складати поеми.

Філософ древньої Греції Сократ вважав основним завданням наставника пробуджувати духовну силу учня, розуміти себе, мати власну думку та знаходити істину. Відомі Сократівські бесіди, дискусії сприяли розвитку молоді. І сьогодні в педагогічній діяльності ми користуємося порадами наставника Сократа, його методами розвитку особистості.

З точки зору Платона, наставником мала бути обов'язково людина старшого віку з достатнім життєвим досвідом. Платон був наставником Аристотеля, допоміг йому в знаходженні істини, хоча між собою вони мали багато протиріч у поглядах на філософські питання. Пізніше Аристотель став наставником Олександра Македонського.

Історія розвитку Київської Русі також відображає існування менторства через народну творчість та писемну мову. «Ізборник» (Київ, 1073 р.) – це перший збірник статей різних авторів про концепцію

виховання в настановах Ксенофонта, Феодори. Збірник під назвою «Пчела» – це афоризми, вислови із Святого письма, стародавніх філософів Сократа, Платона, Аристотеля, що також формували уявлення тогочасного суспільства про способи, форми іншування.

Визначною пам'яткою педагогічної думки XII століття став твір князя Володимира Мономаха «Повчання дітям» (1117 р.) з правилами поведінки: любов до батьківщини, гуманне ставлення до людей, чесність, правдивість, працелюбність. Значне місце у творі займають настанови батькам: обов'язковий приклад старших у житті, запобігання дитячим лінощам, розвиток працелюбності, поваги до старших. Так, прикладом для багатьох поколінь було й саме життя київських князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха. До сьогоднішнього дня педагоги-наставники звертаються до історичного здобутку українського народу, передаючи наступним поколінням його життєдайну мудрість.

У епоху Відродження, раннього та класичного середньовіччя менторство відіграло велику роль у становленні ментальності (духовності) в основному через розвиток шкільництва, освіти. Завдячуючи князю К. Острозькому, з його шкіл, а в подальшому Острозької академії вийшли просвітителі та громадські діячі. Найбільш відомими опікунами та наставниками в створенні та розвитку шкільної та академічної освіти були М. Смотрицький, П. Канашевич-Сагайдачний, П. Могила, І. Мазепа.

Наприкінці XV ст. – початку XVI ст. в Україні формуються козацький рух, козацька школа, козацька педагогіка. Під впливом козацької моралі, старших братів у молоді формували тіло й душу. Моральний, духовний, фізичний, інтелектуальний розвиток був особливістю козацької педагогіки. Козацьке наставництво позначалося на системі відбору і вишколу молодих козаків, розвитку чесності, взаємодопомоги, патріотизму, готовності віддавати життя за волю і свободу України. Сьогодні ці якості – *генетичний код нашої нації*.

Наставництво у вихованні та становленні підростаючого покоління характерним є практично для всіх історичних періодів розвитку українського суспільства. Наставниками філософа, просвітителя-гуманіста, письменника Григорія Сковороди були професори Києво-Могилянської академії, університетів польських, італійських, німецьких (філософія у Вольфа). Реалізуючи себе в педагогічній діяльності, будучи наставником вихованців Харківського колегіуму, Г. Сковорода підтримував гуманізм у педагогіці, великого значення надавав вихованню поваги, любові до дітей, гуманного ставлення до них батьків, вчителів.

Видатним дидактом і педагогом-методистом був К. Ушинський, який вважав, що головна функція вчителя – бути посередником, живою ланкою між минулим поколінням і сучасним. Менторами, які пропагували наставництво у вихованні та становленні підростаючого покоління, можна впевнено назвати великих педагогів: Я. Коменського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін.

У другій половині XX ст. з розвитком професійно-технічної освіти, виробничого навчання наставництво стає масовим рухом, що потребувало

не тільки кадрових працівників, але й талановитих педагогів. Місія наставника стає почесною, навіть вводиться звання «Почесний наставник республіки». Обов'язками наставника стають не тільки навчання професії, але й моральне виховання, професійне зростання молоді.

У період суспільно-політичної перебудови система наставництва була занедбана, проте в сучасній ситуації ставлення до менторства (наставництва) змінюється, трансформується в різні види діяльності. У педагогічній практиці все більшої ваги та поширення набуває наставництво – супровід та підтримка в педагогічній діяльності молодого фахівця з боку досвідченого педагогічного працівника – педагога-наставника, як зазначається в Положенні про наставництво [7].

З 2014 року популяризацією менторства в системі освіти України займається Центр інноваційної освіти «Про.Світ» [6]. Досвід роботи цього центру з менторами формується на співпраці з учителями шкіл щодо прозорої комунікації з учнями та батьками, запровадження демократичної культури взаємодії в закладі, а також з директорами в питаннях управління та прийняття рішень. В Україні, завдяки відкритим конкурсам, зараз багато молодих директорів, які дуже потребують знань та підтримки, щоб ефективно запустити зміни. А отже, молодим вчителям та керівникам потрібен ментор – людина, яка буде їх супроводжувати, допомагати ставати ефективним менеджером [8].

Для підготовки менторів із відповідними компетенціями було започатковано навчальну програму «Школа менторів», і далі випускники її працюють безпосередньо в школах, реалізуючи програму «Школа 3.0». Основними завданнями в підготовці менторів Центр вважає: підтримка та розвиток лідерських якостей фахівців в умовах освітньої автономії, щоб вони самостійно були агентами змін; формування критичного мислення, уміння продукувати рішення, бути відкритими для нових знань; знизити психологічне напруження в команді; не нав'язувати свою допомогу, не перетворюватися на контролера. Сучасний педагог має адекватно реагувати на всі виклики часу.

Висновки. Отже, сучасна педагогічна наука під наставництвом розуміє підтримку учня, студента чи працівника-початківця через допомогу в ефективному, рациональному розподілі особистих ресурсів, у професійному та культурному самовизначенні, формуванні громадянської позиції. Сьогодні система освіти України зберігає та поповнює історичні надбання. Принцип «освіта протягом усього життя», створення цілісної системи науково-методичного та менторського супроводу набуває все більшої актуальності. І дуже важливо, щоб з перших днів педагогічної діяльності молодих педагогів їх супровідниками стали компетентні, досвідчені фахівці.

Література

1. Бойченко М. А. Менторство як форма підтримки обдарованих і талановитих у країнах ЄС та США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 7. С. 3–9.

2. Гаврилів Н. Наставництво як інструмент сучасної освіти. *Гуманітарні та соціальні науки: матеріали I Міжнародної конференції молодих вчених HSS-2009*,

14–16 травня 2009 року, Львів, Україна. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 201–202.

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 20.05.2022)

4. Кищенко Ю. «Підготовка вчителя з центром у школі» – нова модель англійської системи підготовки педагогічних кадрів. *Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку* : зб. статей до традиційної IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002. С. 275–278.

5. Манохіна І. В. Проблема професійної підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери у науковій літературі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*. 2015. № 1. С. 128–134.

6. Пастух Т. Планування роботи з молодими вчителями. *Завуч*. 2020. № 11-12. С. 22-28.

7. Положення про наставництво, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 465. URL : <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF> (дата звернення 20.05.2022)

8. Поліщук І. В. Менторство як передумова ефективного управління на державній службі. *Державна служба та публічна політика: проблеми і перспективи розвитку: матеріали щоріч. наук.-практ. конф. за міжнар. участі* (Київ, 27 трав. 2016 р.) / за заг. ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, С. В. Загороднюка. Київ : НАДУ, 2016. С. 110–112.

9. Сидорук І. Роль менторства у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2019. № 2. С. 283–289.

References

1. Boichenko, M. (2014). *Mentorstvo yak forma pidtrymky obdarovanykh i talanovytykh u krainakh EU ta USA* [Mentoring as a form of support for the gifted and talented in the EU and the US]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii* – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, 7, 3–9 [in Ukrainian].

2. Havryliv N (2009). *Nastavnytstvo yak instrument suchasnoi osvity* [Mentoring as a tool of modern education]. *Proceedings of the 1st International conference of the young scientists HSS-2009 Humanitarni ta sotsialni nauky (Ukraine, Lviv, May 14–16, 2009)*, Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», pp. 201–202 [in Ukrainian].

3. *Law of Ukraine on the Complete General Secondary Education*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (accessed 20.05.2022) [in Ukrainian].

4. Kishchenko, Yu. (2002). «*Pidhotovka vchytelia z tsentrom u shkoli*» – nova model anhliskoi systemy pidhotovky pedahohichnykh kadriv [«Teacher-centered teacher training» is a new model of the English system of teacher training]. *Proceedings of the IV all-Ukrainian scientific and practical conference Tekhnologii nepererвної osvity: problemy, dosvid, perspektyvy rozvytku*. Mykolaiv: MF NaUKMA, pp. 275–278 [in Ukrainian].

5. Manokhina, I. (2015). *Problema profesiinnoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialno-pedahohichnoi sfery u naukovii literaturi* [The problem of professional training of specialists in the socio-pedagogical sphere in the scientific literature]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: Pedahohika i psykholohiia* – Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Volume: *Pedagogy and Psychology*, 1, 128–134 [in Ukrainian].

6. Pastukh T. (2020) *Planuvannia roboty z molodymy vchyteliamy* [Planning to work with young teachers]. Zavuch - Head teacher, 11-12, 22-28 [in Ukrainian].

7. *Regulations on mentoring, approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 4, 2017 № 465*. URL : <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/465-2017-%D0%BF> (accessed 20.05.2022) [in Ukrainian].

8. Polishchuk, I. (2016). *Mentorstvo yak peredumova efektyvnoho upravlinnia na derzhavnii sluzhbi* [Mentoring as a prerequisite for effective management in the civil service]. Proceedings of the annual scientific and practical conference with international participation *Derzhavna sluzhba ta publichna polityka: problemy i perspektyvy rozvytku* (May 27, 2016, Kyiv) / ed. by A. P. Savkova, M. M. Bilynskoi, S. V. Zahorodniuka. Kyiv: NADU, 110–112 [in Ukrainian].

9. Sydoruk, I. (2019). *Rol mentorstva u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh sotsialnykh pratsivnyky* [The role of mentoring in the training of future social workers]. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya: Pedagogika i psykholohiia – Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Volume: Pedagogy and Psychology, 2, 283–289 [in Ukrainian]

АНОТАЦІЯ

У статті акцентується увага на сучасних тенденціях економічного, політичного та соціального розвитку, що породжують багатовекторні зміни ціннісних систем, усіх соціальних груп, серед яких особливе місце займають діти та молодь, яким у діджиталізованому світі засвоїти нові знання та сформувати необхідні компетентності, активності без mentorства, наставництва дуже складно. Тому феномен наставництва є однією із закономірностей цивілізованого світу.

Автором статті розглянуто історичні аспекти виникнення mentorства в суспільній та педагогічній сфері. Досліджено визначення категорії та суміжних дефініцій mentorства на підставі трактувань вітчизняних та закордонних науковців: І. Сидорчук, Н. Гаврилів, З. Бондаренко, Т. Бочкарьова, І. Гичан, С. Іконнікова, А. Рейман, Е. Стокдейл, Л. Тілман та ін.

Встановлено, що за часів Київської Русі mentorство знаходить своє відображення в народній творчості та писемній мові, житті та творах видатних київських князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха. Сучасна педагогічна практика звертається до історичного здобутку українського народу та передає наступним поколінням його досвід.

Визначено, що історичні здобутки українського народу сьогодні транслюються в Законі України «Про загальну середню освіту», де акцентується увага на впровадженні посади ментора для молодих фахівців, які протягом першого року роботи мають пройти педагогічну інternатуру за підтримкою досвідченого працівника, педагога-наставника. Встановлено, що сьогодні система освіти України продовжує створення цілісної системи науково-методичного та менторського супроводу: відкриті конкурси, підготовка менторів через освітні програми. Проаналізовано досвід підготовки менторів у рамках програм «Школа менторів», «Школа 3.0». Зазначено, що провідними завданнями підготовки менторів є: підтримка та розвиток лідерських якостей фахівців в умовах освітньої автономії, формування сучасного педагога, здатного приймати нові виклики часу.

Ключові слова: mentorство, ментор, система освіти, Положення про наставництво.